

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за Историју
Београд-септембар 2019

Дипломски рад

Тема: Самуилова држава

Ментор:

Др Радивој Радић

Студент:

Марко Матић ИС14/69

Списак скраћеница

Извори:

Банашевић,Летопис попа Дукљанина.....Никола Банашевић,Летопис попа Дукљанина и народна предања,Београд 1971.

Византијски извори 3.....Византијски извори за историју народа Југославије том 3,
Београд 1966.

Литература:

Група аутора,ИСН 1.....Група аутора,Историја српског народа 1,
Београд 1981.

Живковић,Самуилов поход на Далмацију.....Тибор Живковић, Поход Бугарског цара Самуила на Далмацију, Историјски часопис књига XLIX (2002), 9-25.

Максимовић,Организација власти..... Љ.Максимовић, Организација византијске власти у новоосвојеним областима после 1018.године, Зборник радова Византолошког института 36, Београд 1997,31-43.

Оболенски, Комонвелт.....Димитри Оболенски,Византијски комонвелт,

Просвета-Београд 1991.

Острогорски,Историја Византије.....Георгије Острогорски,

Историја Византије,Београд 1959.

**Пириватрић,Самуилова држава.....Срђан Пириватрић ,Самуилова држава Обим и
карактер Београд 1998.**

**Стојковски,Самуило и Угарска.....Б.Стојковски, Самуилово царство и Угарска,
Византијски свет на Балкану 1, Београд 2012, 65-76.**

Увод

Самуилова држава је за мање од пола века свог постојања оставила неизбрисив траг како у историји Бугарске и Византије тако и у историји околних народа пре свих Срба и Хрвата. Иако је држава била кратког трајања овај период се сматра значајним у историји Бугара имајући у виду да је ово био још један њихов покушај да преотму примат Ромејима на Балкану што дуго времена неће поћи за руком ниједном другом народу. У народном сећању јужних Словена Самуило је остао запамћен као моћан и праведан владар, наравно та слика се драстично мења из угла Византинаца и њихових извора.

Што се тиче извора за ову тему ту у првом реду треба навести Јована Скилицу који је без премца главни извор за овај период. Песме Јована Геометра доносе поједине информације али су оне веома оскудне и уопштене. Чуда Св. Димитрија Солунског од Јована Ставрикија доносе поједине вести али имајући у виду тип извора те вести су јако обојене религијским мотивима па је вредност информација у многим случајевима упитна. Лав Ђакон је као извор значајан пре свега за један догађај, битку код Трајанових врата с обзиром да је присуствовао самој битци. Летопис попа Дукљанина значајан је за односе Самуилове државе и српских земаља.

Књига Срђана Пириватрића, Самуилова држава Обим и карактер, најчешће је коришћена у овом раду имајући у виду да је то дело које се у нашој историографији најдетаљније бави овом темом. Историја Византије од Острогорског даје доста информација о овој теми те је уз горе поменуто дело Срђана Пириватрића била главна од све коришћене литературе.

Такође Византијски комонвелт Димитрија Оболенског био је од помоћи приликом састављања овог рада мада је део који говори о самој теми веома оскудан што се тиче детаља. Први том Историје Српског народа коришћен је за односе са Српским државама као и за део о формирању Охридске архиепископије. Расправе Б. Стојковског, Љ. Максимовића и Т. Живковића свака према својој теми употпунили су списак литературе коришћене у изради овог рада.

Ова тема са собом доноси и неколико великих проблема као што је питање да ли је Самуило носио царску титулу и ако јесте када је крунисан? Какав је био статус Бугарске цркве у том периоду? Питања попут порекла самих комитопула, друштвене и етничке структуре Самуилове државе заузимају значајно место у овој теми. Питање свих питања да ли је Самуилова држава била држава Бугара или "Југословенских Македонаца" дуго је било актуелно данас је општеприхваћено мишљење да је ова држава била Бугарска али упркос томе постоје и они који и даље тврде супротно.

БУГАРСКЕ ЗЕМЉЕ И ВИЗАНТИЈА ДО 976.године

После смрти бугарског цара Симеона ситуација се у један мах из основа променила. Његов син Петар (927-969) није наследио очев ратоборан дух ни његове високе тежње. Даља борба изгледала му је узалудна, и Петар је пожурио да склопи мир са Византијом.¹ Цар Петар оженио се унуком цара Романа Лакапина, Маријом, која је променила име у Ирина. Овај мировно-брачни уговор обавезивао је власти у Цариграду према суседној држави на периодична давања у злату.²

После вишегодишњих неуспеха у намери да створи патријаршију запоседањем Цариграда и царског трона суштина Симеонових амбиција се изменила. И тек пред крај своје владавине Симеон је успео да успостави симетрију световне и духовне власти уздизањем бугарског архиепископа на ранг патријарха. По склапању уговора 927.године призната је и Бугарска патријаршија.

Бугарски владар добио је царску титулу, али са изричитим ограничењем на бугарску територију; ступио је у породичне везе са византијским владарским домом али не са легитимном Македонском династијом већ са породицом Лакапина.³ У лику цара Петра, Роман Лакапин нашао је послушног и оданог зета. Никада пре односи између две државе нису били бољи нити је Византија имала већи утицај на Бугарску.

¹ Острогорски, Историја Византије, 258.

² Пириватрић, Самуилова Држава, 36.

³ Острогорски, Историја Византије, 258.

Дуго после склапања мира односи између Ромеја и Бугара били су пријатељски мада се временом како је престајала непосредна опасност по царство мењао и положај Бугарског царства у Ромејским листама политичких и дипломатских приоритета. Временом и духовно братство које је из политичке нужде било дато Симеону замењено је положајем духовних синова Бугарских владара према Ромејским царевима. Чак се и на брак Марије Лакапине и цара Петра I без обзира на користи које је донео, у високим цариградским круговима гледало са дозом стида.

Након смрти царице Марије-Ирине која је била гарант пријатељских односа Бугара и Ромеја после 927.године на иницијативу цара Петра I, мир је обновљен, склапањем уговора са малолетним царевима Василијем и Константином. Јован Скилица пише да је "Петар, цар Бугара,обновивши ускоро после смрти своје жене мир, склопио уговор са царевима давши као таоце и своја два сина Бориса и Романа".⁴ Ово се вероватно десило између смрти Романа II 15.марта 963 у време када је царством у име својих малолетних синова управљала царица-мајка Теофано и 16.августа исте године када је Нићифор II крунисан за цара. Недуго затим,почетком 967.године, уследило је погоршање односа које је имало и помало драматичне манифестације.⁵

По свом доласку на царски престо Нићифор II наставио је војна освајања на истоку која је започео као доместик у служби Романа II. Владавина Нићифора II сматра се уз владавину његова два наследника за период највеће војне славе у историји средњевековне Византије. Нићифор је најпре освојио Киликију и Кипар 965.године а потом су уследиле борбе у Сирији које су трајале до 968.године када је део Сирије са Антиохијом припао Византији а други део признао суверенитет царства. Византија је у том моменту била у напону снаге.

⁴ Византијски извори 3,55.

⁵ Пириватрић, Самуилова држава, 41.

Нићифор Фока није уопште тајио своје дубоко убеђење да је Византија изнад свих осталих држава и народа на земљи те и не чуди његова реакција када је у јесен 965 дошло бугарско посланство тражећи исплату данка које су исплаћивале предходне владе. Разљућени цар Нићифор наредио је да се бугарки посланици бичују и отпустио их је уз увреде и претње.⁶

Византијска војска упала је на простор Бугарске заузимајући пограничне тврђаве, цар Нићифор заузет својим великим подухватима на истоку није могао да се упушта у рат са Бугарима на дуже стазе те се обратио руском кнезу Свјатославу за помоћ. Кнез Свјатослав гладан славе, осокољен својом победом над Хазарима радо прихвата ову понуду. Руски кнез имао је и личне амбиције да се учврсти на Дунаву те је у овој понуди Нићифора Фоке видео одличну шансу за остварење својих циљева. Године 968 Свјатослав напада Бугарску и великом брзином победио Бугаре. Потрешен поразом цар Петар добио је епилептични напад и 30.јануара 969.године умро.⁷

Свјатославови планови на кратко су осујећени када су Печенези напали Кијев 969.године али их је руски кнез брзо победио и у лето исте године поново се вратио у Бугарску. По смрти цара Петра престо је преузео његов син Борис II,Свјатослав га је скинуо са власти и у потпуности загосподарио Бугарском.

Нићифор Фока схватио је какву је грешку направио обративши се руском кнезу за помоћ јер је насрам себе довео много јачег противника него што су то били Бугари.Нићифор је покушао да се споразуме са Бугарима намеравајући да младе царева Василија и Константина ожени бугарским принцезама међутим није успео у томе, ситуација се веома закомпликовала. Шест недеља после заузећа Антиохије, Нићифор Фока пао је као жртва завере.⁸

⁶ Острогорски,Историја Византије,278.

⁷ Пириватрић,Самуилова држава,44.

⁸ Острогорски,Историја Византије,278.

Пад Нићифора Фоке дошао је као последица раскида са младим и успешним Јованом Цимискијем и неверства царице Теофано која је постала Јованова љубавница. Теофано је испланирала пуч а Цимискије га је са саучесницима спровео у дело у ноћи између 9/10 децембра 969.године.⁹

Јован Цимискије постао је нови цар. Теофано се надала да ће се удати за новог цара и још једном постати царица, Нићифор Фока је међутим у лику патријарха Полиеукта пронашао осветника. Наиме патријарх је одбио да крунише Цимискија док не казни одговорне за атентат и не склони Теофано са двора. И тек када је испунио Полиеуктове захтеве Јован Цимискије био је крунисан. Пред Цимискијем је стајао велики задатак, Свјатослав и његови Руси. Јован као војсковођа није заостајао за Нићифором али је показао много више тактичности и државничке мудрости од свог пред ходника. Цар је пребацио азијске трупе у Европу и ставио их под команду магистра Варде Склира. Војска је остављена да презими у Тракији, а на пролеће Цимискије је требало да стане на чело трупа и крене на Бугарску. Руси су међутим потпомогнути Мађарима и бугарским одредима напали Склира али су у битци код Аркадиопоља с пролећа 970.године потучени. Међутим проглашење синовца Нићифора Фоке, Варде Фоке за цара у Цезареји онемогућило је да ова победа буде до краја искоришћена. Цимискије је морао да пребацује војску натраг у Азију што су Руси искористили и поново почели да пустоше. Након гушења побуне Варде Фоке, Цимискије га је затворио у један манастир на Хиосу. Зима 970/971 прошла је у припремама за напад који је почетком пролећа повео сам цар. Цимискијев поход против Свјатослава спада у најсјајније подвиге византијске војне историје.¹⁰

⁹ Пириватрић, Самуилова држава, 48.

¹⁰ Острогорски, Историја Византије, 281.

Стратешки план је био конвенционалан,почивао је на брзини и изненађењу: копнена војска, предвођена оклопљеном коњицом и поткрепљена усавршеном опсадном артиљеријом, требало је да се упути од Адријанопоља преко Тракије и да освоји балканске кланце пре него што се Руси утврде у њима.¹¹ Док је флота од три стотине бродова затворија ушће Дунава пресекавши Русима одступницу. У априлу 971 Јован Цимискије је на јуриш заузео Велики Преслав заробивши збаченог цара Бориса II са породицом. Цимискије је признао Бориса за цара, ослободио бугарске заробљенике уверавајући их да не долази као освајач већ као ослободилац. У том тренутку Свјатослав се налазио у Доростолу.

Умакавши победницима,тамо је пристигао и остатак Руса на челу са Свенгелом.¹² Цимискије је похитао и опколио град с копна,а са Дунава га је укљештила царска флота са бацачима грчке ватре. Крајем априла почела је опсада.¹³

Опсада је трајала три месеца,сви покушаји Руса да пробију опсаду завршили су се неуспешно. И коначно крајем јула 971 Свјатослав се предао Византинцима. Руски кнез је обећао да ће напустити Бугарску и вратити се кући као и да неће нападати византијске територије на Криму и да ће бити савезник царства. Цимискије је обновио Русима трговачке привилегије и снабдео изгладнелу руску војску неопходним намирницама. На себе је преузео и одговорност да Русима обезбеди сигуран пут кроз земљу Печенега, византијских савезника. Међутим приликом преласка Дњепра у пролеће 972. Свјатослав је убијен управо од стране Печенега. Цимискијев улаз у Цариград протекао је по традиционалном обрасцу царског повратка из победничког рата против варвара; био је пун верске и политичке симболике коју су Византинци обожавали у великим свечаним приликама.¹⁴

¹¹ Оболенски,Комонвелт,158.

¹² Свенгел је био један од најбољих и најспособнијих војвода у војсци кнеза Свјатослава.Њему је била поверена одбрана Великог Преслава током похода цара Јована Цимискија на Бугарску 971.године. (види Срђан Пириватрић,Самуилова држава,50)

¹³ Пириватрић,Самуилова држава,51.

¹⁴ Оболенски, Комонвелт, 159.

Када је постао господар ситуације Цимискије је променио и држање према Борису II. Узео му је круну и ставио је на олтар Свете Софије тиме и симболички подчињавајући Бугаре. Борис је том приликом добио титулу магистра. Цимискије је након заузећа Великог Преслава признао Бориса са цара како би привукао Бугаре на своју страну против Свјатослава а сада када му више нису требали као савезници није му требао ни њихов цар.

Значај Цимискијеве победе био је огроман, он је за мање од годину постигао војни успех достојан поштовања. Успео је да отклони руску опасност која је угрожавала опстанак Византије на тлу Европе и поново утврди северну границу на Дунаву. У току овог рата Бугари су били само неми посматрачи борбе два дива, Византије и Кијевске Русије које су се бориле око њихових земаља.

Што се тиче саме Бугарске након похода цара Јована Цимискија нису познате мере које је цар предузео у циљу укључивања бугарских земаља у административни систем царства. Чини се да није било војне окупације те да је Византија само градила утврђења и постављала гарнизоне у веће градове источне Бугарске. На западу, у брдима и изолованим долинама Македоније, где ни Руси ни Византинци нису крочили за време рата, царска власт је била углавном номинална, па је и даље живела политичка традиција свргнуте бугарске државе.¹⁵ И баш на тим просторима ће након смрти цара Јована Цимискија 976. године четворица синова локалног бугарског комеса подићи побуну против Ромеја.

¹⁵ Оболенски, Комонвелт, 160.

Устанак комитопула

Када је у Цариград фебруара месеца 969.године стигла вест о смрти цара Петра I у Бугарску су послати његови синови Борис и Роман да како Скилица пише „преузму очево царство, и да комитопуле спрече у даљем напредовању“.¹⁶ И управо је ово први помен комитопула. Говорећи о њима Скилица их помиње у два наврата, у време након смрти цара Петра I (969) када су се окренули у „одметништво“ и у време након смрти цара Јована Цимискија (976) када каже да су се Бугари "одметнули" и да су "власт над њима" задобила "четири брата". Из овога изгледа да су комитопули подигли два устанка. Онај из 976.године довео је до стварања Самуилове државе док о исходу првог (969) Скилица,који га једини и помиње, ћути. Због сличности вести о два устанка ,посумљало се у веродостојност оног првог, те су се научници током дуге историје спорења око овог питања поделили на противнике и присталице ове теорије.¹⁷

Међутим Скиличина проблематична тврдња је додатно потврђена једним стихом Јована Геометра који се говорећи о Самуиловим успесима крајем 989 и почетком 990.године присећа и прве појаве комитопула у време смрти цара Нићифора у децембру 969.године.¹⁸ Самуилова појава није дословно истовремена смрти цара Нићифора II Фоке али јој је свакако блиска. Овај податак Јована Геометра се углавном уклапа у хронологију која проистиче из вести Јована Скилице,према којој изгледа да су се комитопули појавили у Бугарској након смрти цара Петра I (30.јануара 969). Да би се разумела појава комитопула ваљало би најпре изложити прилике у Бугарској у годинама блиским горе наведеним догађајима као и последице руског упада на Балкан.

¹⁶ Византијски извори 3,56-57.

¹⁷ Пириватрић,Самуилова држава,64-67.

¹⁸ Византијски извори 3,24-25.

Након смрти цара Јована Цимискија у јануару 976.године Скилица детаљно приповеда о грађанском рату који је потом избио. Престо су најзад наследили представници Македонске династије, синови Романа II (959-963) Василије и Константин. Иако они у то доба више нису били малолетни-Василије је имао осамнаест а Константин шеснаест година, вођење државне управе је у почетку било у рукама њиховог даљег рођака, очевог ујака, паракимомена Василија, уз чију помоћ су и дошли на престо.¹⁹

У лето исте 976.године за цара се, подржан својим трупама, прогласио Варда Склир иначе шурак покојног цара Јована Цимискија. После две године тешких борби када је ситуација постала критична цариградска влада се сетила Варде Фоке, кога је управо Склир својевремено спречио да заседне на трон и ослала га на побуњенике. Маја месеца 979.године Фока је у Панкалејској равници код Амориона поразио Склира који је побегао на двор багдадског калифа. На овај начин завршио се први покушај узурпације Василијевог престола. Јован Скилица пише "Како су се Бугари у исто време када је цар Јован умро одметнули, власт над њима задобијају четири брата Давид, Мојсије, Арон и Самуило, који беху синови једног врло снажног комеса међу Бугарима и зато су називани комитопулима".²⁰

Цео овај исказ о приликама у Бугарској је заправо увод о битци код Трајанових врата 14.августа 986 која је била прва самостална акција цара Василија II након што се ослободио моћног заштитника. С обзиром на композицију дела Јована Скилице то нетреба ни да чуди јер је у центру његовог приповедања налази личност цара те је и излагање догађаја подређено томе. Стога је и исказ о устанку Бугара дат као опширније објашњење због чега је цар подигао војску на њих.

¹⁹ Пириватрић, Самуилова држава, 73.

²⁰ Византијски извори 3, 59-67.

Ту треба поменути и једну важну чињеницу а то је да се у свом излагању Скилица не држи доследно хронологије догађаја те исказ о устанку ставља између исказа о два грађанска рата (979 и 987).²¹

Овакав Скиличин манир писања ваља имати на уму јер је њиме непосредно одређена и читава композиција вести унутар једног већег исказа, какав је онај о устанку комитопула. Све ово упућује на то да се мора обратити велика пажња на сваки покушај датирања појединачних догађаја.

Што се тиче начина на који су комитопули задобили власт над Бугарима ситуације се ту компликује јер није јасно у ком својству је Скилица употребио глагол *προχειρίζομαι*. Употребљени глагол даје неколико објашњења о начину на који је текао успон комитопула а та објашњења су следећа: комитопули су изабрани да владају или су сами себи обезбедили власт.²²

Ипак се чини веродостојним да су комитопули власт да Бугарима добили на основу споразума или боље речено изабрани да воде Бугарску него да су власт освојили силом. Из онога што је познато о друштвеној структури Самуиловог царства да се закључити да је из овог устанка настао један слој људи који би се могли назвати „властелом“. И коначно оно што се може разумети о пореклу самих комитопула и они сами су били синови „једног врло снажног комеса међу Бугарима“, те су припадали истој друштвеној скупини с обзиром на горе поменути податак из Историје Јована Скилице.²³

²¹ Пириватрић, Самуилова држава, 74.

²² Исто, 74.

²³ Византијски извори 3, 65-66.

О пореклу самих комитопула постојало је много нејасноћа. Најпре се мислило да се Самуилов отац звао Шишман. Сматрало се да је Шишман био управник једне области у западној Бугарској. Када је у селу Герман пронађен натпис са именом Николе на Шишмана се заборавило. Скилица у свом делу такође пише се отац комитопула звао Никола. О имену Самуилове мајке дуго се није ни мислило све док није пронађен натпис из 992/993. Он је како је на њему писало био посвећен и мајци, али је од њеног имена остало само последње слово те се на основу тога нагађало да се звала Марија. Допуне и исправке Михаила Деволског откриле су међутим право име мајке четворице комитопула, Рипсима. Ово је за собом оживело већ раније започете и до данас незарвшене расправе о пореклу комитопула. Имена комитопула, Давид, Мојсије, Арон и Самуило сва одреда старозаветна и веома честа имена у Јерменији. Уз касније сазнање имена њихове мајке Рипсима, чије име је такође јерменско настала је теорија о Јерменском пореклу комитопула.²⁴

Скиличина тврдња да је отац комитопула био Бугарски великаш Никола је много убедљивија од приче присталица теорије о јерменском пореклу комитопула. Мада неби требало у потпуности одбацити могућност да је мајка комитопула била Јерменка имајући у обзир сеобе Јермена на Балкан које је царство спровело. И коначно треба нагласити да расправу о пореклу комитопула нетреба везати за расправе о етничкој структури саме државе. На основу свега изнетог, излази да су комитопули припадали оном слоју бугарских великаша, за које би се могло рећи да представљају „периферну снагу“. Њихова делатност из 969.године није имала велике последице. Покрет четири брата тада није одмакао далеко у реализацији. Они су комешали Бугарску али нису урадили ништа више од тога. Због њихове акције бугарски престолонаследници долазе из Цариграда како би их спречили да ураде нешто више. Извор међутим неговори о разлозима овог одметништва.

²⁴ Пириватрић, Самуилова држава, 62-65.

О томе се може само нагађати али је сигурно да су тешке прилике у Бугарској после руског напада и смрти цара Петра имале велики утицај на покрет комитопула.²⁵ Све до 976.године и почетка устанка нема никаквих вести о Самуилу и његовој браћи.

После похода цара Јована Цимискија 971.године источна Бугарска се налазила под директном влашћу Византије док је читав западни део земље остао ван домаћаја византијске власти и касније руске инвазије. Поставља се питање шта се за то време догађало у западној Бугарској и дали је тај део државе наставио да делује као права самостална држава или не?

Податак о бугарском посланству на двору цара Отона I у Кведлинбургу 23.марта 973.године често је коришћен као доказ о постојању западно-бугарске државе са чиме се слаже и Срђан Пириватрић.Ова усамљена вест не представља не двосмислен доказ о оваквој теорији.²⁶

Да ли је у припреми устанка учествовала и црква, није сасвим сигурно. Бугарског патријарха Дамјана који је резидирао у Доростолу, свргао је цар Јован Цимискије 971.године. Након тога започела је дуга селидба патријаршијског трона из места у место, може се само утврдити да је бугарски архијереј био са устаницима 978.године када је како се чини био у Водену.

Као што је већ речено,устанак комитопула почео је на вест о смрти Јована Цимискија. Скиличину формулацију да је устанак избио „у исто време када је умро цар Јован“ не треба схватити дословно, њен циљ био је сасвим извесно на нагласи блискост ових догађаја.

²⁵ Византијски извори 3,56-57.

²⁶ Пириватрић,Самуилова држава,69-70.

Обавештен о акцији кометопула, збачени бугарски цар Борис побегао је са својим братом Романом из Цариграда, али је настрадао при прелазу границу. Роман се спасао, али он није могао да носи круну, јер су га Византинци ушкопили.²⁷ Све ово догодило се по свој прилици 978. године. Преживели Роман се упутио у Воден где је у том тренутку била столица бугарских првосвештеника.

На питање где је избио устанак Скилица не даје никакав одговор. Он о устанку говори као о „одметништву“ а исти термин користи и за покушаје узурпације царског престола Варде Фоке и Варде Склира. За Скилицу (или за његов извор), који размишља и пише у стандардима оновремене политичке идеологије, из чињенице да је Бугарско царство 971. године престало да постоји излази да су и његови становници, попут свог цара, макар теоријски постали поданици византијског василевса.²⁸ Са таквог гледишта сваки покрет Бугара против Византијске власти сматран је за „одметништво“.

Због Скиличиног идеолошког и помало теоријског посматрања на ствари, не подразумева да су Грци држали целу Бугарску нити да су се на устанак 976. године дигли Бугари који су били под непосредном влашћу Цариграда.

У којим је областима избио устанак може се само посредно закључивати на основу неколико показатеља. Кроз читав устанак упадљива је Самуилова везаност за једно, географски невелико, подручје. Његова престоница, као и двор, једно време су били у Преспи а потом у Охриду. Грбови родитеља и брата Давида налазили су се у селу Герман, док су у Битољу били дворци његовог син Гаврила Радомира. Околности да се центар државе и место где се налазе грбови Самуилових родитеља налазио у области југозападне Македоније наводи на закључак да тамо треба тражити територију на којој се породица комеса Николе учврстила и где је устанак и избио.

²⁷ Острогорски, Историја Византије, 286.

²⁸ Пириватрић, Самуилова држава, 77.

Околности да се центар државе и место где се налазе гробови Самуилових родитеља налазио у области југозападне Македоније наводи на закључак да тамо треба тражити територију на којој се породица комеса Николе учврстила и где је устанак и избио.

Самуило је био ожењен Агатом, ћерком драчког протевона Јована Хрисилија. О години када је брак склопљен може се само нагађати. Податак о овом браку је значајан и због тога што показује да се центар Самуилове области налазио у околини Преспе јер уколико би средиште његове области било источније овај брак би било јако тешко објаснити.²⁹

Што се тиче судбине Самуилове браће, Јован Скилица наводи да је Давид умро одмах, убијен од неких влаха између Касторије, Преспе и Лепих храстова; Мојсије је погинуо током опсаде Сера; Арона је заједно са породицом 14. јуна у околини Раметанице убио Самуило, једино је његов син Јован Владислав преживео захваљујући Самуиловом сину Гаврилу Радомиру.³⁰ Михаило Деволски је разјаснио да је Давид умро 976. године. Година смрти Самуиловог брата Мојсија, остаје међутим неразјашњена услед немогућности прецизног датирања опсаде Сера у којој је као што је наведено и погинуо. Смештање Мојсијеве смрти у 976. годину када је погинуо и Давид није сигурно. Арон је као што је већ наведено убијен са својом породицом од стране Самуила, његова смрт се датира након августа 986. Највероватније је да је убијен 987. године.³¹

Ратне операције није могуће реконструисати у појединостима. Већ у првим годинама устанка, можда чак и 976. године, комитопули нападају Сер и области око Солуна. Међутим пад Ларисе, догодио се 985 или 986. године и у очима савременика то је био највећи Самуилов успех у дотадашњем ратовању.³²

²⁹ Пириватрић, Самуилова држава, 78-79.

³⁰ Византијски извори 3, 77.

³¹ Пириватрић, Самуилова држава, 79-86.

³² Исто, 89.

Град се предао после вишегодишњих Бугарских налета а узрок предаје била је глад. Ово указује да су бугари почели са нападима на град врло брзо након избијања устанка-можда већ 979.године а могуће и од самог почетка устанка. Самуило је по заузећу града иселио Ромејско становништво и населио их у унутрашњост своје територије.

Тежиште бугарских операција у првих десет година устанка било је на области Тесалије и широј околини Солуна. Области Пелопонеза и Тракије биле су изложене пљачки али успостављања трајне власти није било. Североисток Бугарске остао је ван домашаја „одметника“.

Од битке код Трајанових врата до битке на Сперхеју

Након бугарских успеха од којих је заузео Ларисе био највећи, уследио је поход цара Василија II против Бугара. Постоје индиције да су походу пред ходили преговори цара Василије и браће комитопула Самуила и Арона. Неповољан завршетак преговора наводно је разбеснео Василија те је великом жестином ударио на Бугаре. У том моменту Самуило се налазио у области Сердике и био надамак североистока Бугарске.³³

Василије је преко Филипопоља пошао уз Марицу пробивши се кроз Ихтимански кланац дошао са војском под Сердику. Лав Ђакон пише "Пошто се пробио тесним и стрмим стазама, стиже у близину Сердике, која се код Скита обично назива Тралица, тамо постави војни логор и држаше је (Сердику) двадесет дана под опсадом".³⁴ Лоше вођени Византинци никако нису успевали да пробију одбрану успут трпећи велике губитке. Када су Бугари успели да најпре изврше препад на војнике који су добављали храну притом задобивши велики плен а потом спалили и опсадне справе Василије је наредио повлачење. Изгледа да су на ту одлуку утицале и интриге завађених Византијских команданата. Док се то одиграло и цар ковао такав план, Стефан, доместик Схола запада, кога су због малог раста звали Кондостефаном, сав обузет мржњом према Лаву Мелисину, дође цару кад се већ спустила ноћ и стаде га наговарати да се што брже повуче натраг, да све друго остави по страни, и да се дочепа Цариграда, јер се Мелисин полакомио на царство и да се такмо упутио пре кратког времена с великом брзином.³⁵ Цар започиње повлачење али 17.августа 986.године у Ихтиманском кланцу Самуило напада Ромеје. Изненадан напад довео је до расула и Византијске катастрофе. Губитци су били огромни, комора заробљена као и царски шатор и инсигније.

³³ Пириватрић, Самуилова држава, 93.

³⁴ Византијски извори 3, 16.

³⁵ Исто, 85.

Описујући битку код Трајанових врата Лав Ђакон каже "ту Мизи нападну Ромеје, побију мноство људи, заплене царски шатор и благо и заробе целу комору".³⁶ Преостали, међу којима и цар једва су се спасили. Када је стигао у Филипопољ и затекао Лава Мелисина и све ствари уреду цар је почео да грди Кондостефана. Овај се бранио али то је Василија још више разбеснело и он је како Скилица пише почупао брату Кондостефану.³⁷ Самуилу се убрзо указала прилика да још више искористи ову победу када се 987.године Варда Склар поново побунио. Склар се наине на вест о поразу у Ихтиманском кланцу вратио у Византију из Багдада и у Мелитини се прогласио за цара. Василије се још једном за помоћ обратио Варди Фоки кога је нешто пре битке код Сердике сменио са места доместика схола истока због веза са некадашњим паракимоменом Василијем. Међутим, читава једна група великаша незадовољна Василијем II стаје уз Варду Фоку и он се 14.септембра 987.године проглашава за цара, највероватније у Кападокији. Наредне три године беснео је грађански рат између цара и незадовољне властеле и узурпатора. На крају Василије је успео да их победи али тек уз помоћ Руса које му је у помоћ послао кнез Владимир.³⁸

У битци код Абидоса 13.априла 989.године Варда Фока је поражен и убијен.Што се Склар тиче Василије се са њим договорио и у октобру 989.године му доделио титулу куропалата али не и војну моћ. Склар је покушао још једну побуну која је била неуспешна али му је цар поново опростио овог пута преселивши га у Димотику, далеко од земаља у којима је имао моћ. Тамо је у марту 991.године и преминуо.

³⁶ Византијски извори 3,19.

³⁷ Исто,86.

³⁸ Пириватрић, Самуилова држава,95.

За то време Самуило шири своју власт на простор источне бугарске освојивши Велики Преслав и Плиску као и Мали Преслав у делти Дунава. Није сасвим сигурно али се претпоставља да је тада у његове руке пао и Доростол. Затим је усмерио своју пажњу ка Солуну и почетком лета 989 заузео Верију. Вероватно је у току ових продора заузета и Сервија.³⁹ Јован Геометар у својој песми каже „војска Скита по њему (царству) кружи као по својој отаџбини“.⁴⁰

Године грађанског рата у Византији биле су доба највећег територијалног обима Самуилове државе. Пре него се учини било какав покушај реконструкције граница Самуиловог царства треба дати неколико напомена .У овом периоду појам државне границе се у значајној мери разликовао од данашњег схватања границе. Док се у данашње време државе разграничавају повлачењем линија, такви случајеви су веома ретки у средњем веку. У средњем веку преовлађује постојање граничних области или појасева који се разликују и по величини и по природи. Изглед граничних појасева зависио је од неколико околности. У првом реду ту су географске и политичке. Што се тиче граница Самуилове државе све наведене напомене важе и за њу. У време цара Симеона, 904.године постигнут је споразум о разграничењу између Бугарске и Византије о чему сведочи и један гранични камен који је пронађен око 22 километра северно од Солуна. Ово показује да је граница између две државе у том периоду била у виду граничне линије.У Самуилово време, међутим, с обзиром на константне сукобе то више није било тако. Због тога је граница била у форми граничног подручја.⁴¹

Тамо где су византијске и бугарске тврђаве биле близи једне другима стваран је гранични појас тако што су нека од утврђења за која се веровала да су неодржива напуштана.

³⁹ Пириватрић, Самуилова држава, 96.

⁴⁰ Византијски извори 3,27.

⁴¹ Пириватрић, Самуилова држава, 97.

Границе према другим областима и државама са којима Самуило није био у конфликту границе су исто биле у виду граничних области али овог пута из сасвим других, углавном природних разлога. Смисао ових примедби јесте да се нагласи да се о границама Самуилове државе могу доносити само приближни судови. Северна граница је од Срема према истоку ишла Дунавом, преко Београда и Браничева и Видина све до ушћа, укључујући све области које је 971.године освојио Цимискије, осим можда, Доростола. Јужну границу је чинила планина Балкан до Ихтиманског кланца, одакле се пружала на југ према средњем току Месте, обухватајући и околину Мелника.⁴²

Граница је одатле пратила обронке Родопа, остављајући Ромејима Сер, Солун и Егејско приморје. Југозападно од Солуна Бугари су држали Верију од које је граница ишла даље ка југу до области Ларисе, одакле је опет ократала ка западу обухватајући северну Тесалију, велики део Епира са Јањином избијајући на Јонско море некалеко одатле. Западне границе државе је са друге стране много теже утврдити. Области Драча, кнежевине Дукље и „провинције“ Рашке у то време представљале су у овом периоду свака на свој начин релативно самосталан ентитет.⁴³

Пошто се цар ослободио грађанских раатова и брига разматрао је како би уредио ствари против Самуила и осталих топарха, који су искористивши сигурност док је он био заузет устанцима, не мало зла нанели областима Ромеја.⁴⁴

Он је у фебруару 991.године кренуо у Бугарску. Обишавши утврђења Тракије и Македоније спусти се у Солун где је одао почаст светом великомученику Димитрију. Потом је за намесника у рангу дукса поставио Григорија Таронита.

⁴² Пириватрић, Самуилова држава, 99.

⁴³ Исто, 99.

⁴⁴ Византијски извори 3, 86-87.

Уследило је четворогодишње ратовање током ког је иницијатива била на страни царске армије. Током ове четири године Василије је нападао бугарска утврђења чак и зими. Она утврђења за која је проценио да могу да се бране задржавао је а она за које је сматрао да су неодржива напуштао је и рушио. Такав случај био је и са Веријом једном од најважнијих утврђења у региону.

Верија се налазио са једне стране у непосредној околини Солуна а са друге близу централних области Самуилове државе. При тадашњем односу снага судбина овог града била је неизвесна те је Василије на овај начин избегао да га остави на удару нових похода. После ових успеха цар се у зиму 995.године упутио на исток и с пролећа стигао у Антиохију.Ослобођен притиска Самуило се поново устремио на Солун.⁴⁵ Поставивши војске у залеђе града Самуило је један мањи одред послао да упадне до самих зидина града како би намамио браниоце у заседу.Ово лукавство је савршено упалило и Самуило је успео да зароби Ашота⁴⁶, сина Солунског дуче Григорија Таронита,који је кренуо да спасе сина али је у лето исте године погинуо у битци са Бугарима.

Цар Василије је за новог намесника Солуна поставио Јована из Халдеје који је слично својим предходницима, 996.године заробљен у бугарској заседи. Тада је Василије у Солун послао прослављеног војсковођу Нићифора Урана и именовао га за доместика схола запада. Прилике у опкољеном Солуну у то време су биле веома нестабилне. Услед дуготрајне блокаде у граду се међу утицајним људима формирала својеврсна „ Бугарска странка“ оптужена да је наклоњена Самуилу. Магистар Павле Вов и протопатар Малакин били су међу оптуженима за „одметништво“. Павле Вов се одбранио пред сенатом али о Малакину нема никаквих детаљнијих података.

⁴⁵ Пириватрић,Самуилова држава, 101.

⁴⁶ Према речима Јована Скилице,Самуилова ћерка се заљубила уАшота и претила да ће се убити уколико се неуда за њега.Самуило је попустио и удао ћерку за њега давши му на управу Драча али Ашот је убеђује да на византијским галијама побегну из Драча.Цар Василије му је потом доделио титулу магистра док је Самуилова ћерка добила титулу зосте.(види Византијске изворе 3,91-93).

Уколико је у овим оптужбама било истине то показује на постојање одређеног пробугарског расположења. Слична ствар догодила се и у Једрену где су царске војсковође побегле пре отварања званичне истраге.⁴⁷

У међувремену Самуило осокољен убиством дуче Таронита, прелази долину Темпе, реку Пенеј и стиже до Тесалије, Беотије и Атике одакле је преко Коринтске превлаке стигао на Пелопонез успут пљачкајући и палећи. По његовом трагу из Солуна креће Нићифор Уран. Он се улогорио у близини Ларисе а затим узевши лако наоружане јединице преко Фарсалске равнице дошао на обале реке Сперхеј, где је подигао табор. На супротној страни биваковао је Самуило, верујући да је због високог водостаја реке безбедан и да до битке не може доћи.⁴⁸ Међутим, Уран је пронашао плитак газ и преко њега пребацио војску на супротну страну реке и пред зору изненада напао. Затечени нападом Бугари практично да и нису пружили никакав отпор. Самуило и његов син Гаврило Радомир били су рањени али су успели да се спасу скривајући се међу лешевима, а када је пала ноћ они побегоше најпре у Етолска брда а одатле преко Пинда у Бугарску. Уран је задобио огроман плен и мноштво заробљеника. Након битке Нићифор се повукао у Солун. Битка на Сперхеју која се највероватније одиграла у јесен 996. године била је први значајнији Бугарски пораз и представљала је обрт у дугогодишњем ратовању. Поред тога битка на Сперхеју значајна је и по томе што након овог пораза нема помена бугарских похода кроз Тесалију до Пелопонеза.⁴⁹

⁴⁷ Пириватрић, Самуилова држава, 102.

⁴⁸ Исто, 103.

⁴⁹ Исто, 103.

Од Сперхеја до Беласице

У лето 999.године цар Василије II је поново упао у Бугарску преко Филипопоља и разорио утврђења у области Сердикe а потом се повукао у Мосиопољу. Ситуација у Сирији је захтевала царско присуство те се у септембу поново упутио на Исток. Наредне,1000.године, Василије је послао велику војску под командом патрикија Теодорокана и протоспатра Нићифора Ксифије, која је прешла планину Балкан и лако заузела источни део Бугарске, која је изгубљена након битке код Трајанових врата. Без губитака заузети су Велики и Мали Преслав и Плиска.⁵⁰

Када се годину дана касније вратио из Сирије, Василије се окренуо ка утврђењима у околини Солуна. Командант Верије, Добромир, му је изашао у сусрет и предао град. Цар га је наградио титулом антипатра показујући да они „одметници“ који се предају могу очекивати милост. Заповедник Калидрона Димитрије Тихоња се нагодио са царем и град напустио без борбе. Сервију је упорно бранио бугарски војсковођа Николица али је град после дуге опсаде освојен, Николица је због своје храбрости уздигнут на ранг патрикија и одведен у Цариград. Међутим Николица је убрзо побегао и вратио се Самуилу који је покушавао да опсадом поврати Сервију. Василије се изненада појавио пред Сервијом и приморао Самуила на повлачење, Николица се заједно са Самуилом спасао али је у једној заседи поново заробљен и одведен у Цариград. Крајем 1001.године пошто је заузимањем Верије, Калидрона и Сервије пресекао Самуилу пут ка југу Василије се упутио у Тесалију. Све преостале тврђаве које су биле у Бугарским рукама освојио је опсадом. Тврђаве које је Самуило порушио у свом походу на Пелопонез, Василије је обновио и снабдео довољном посадом а затим је кренуо ка Водену. Град је заузет опсадом након што су браниоци одбили да се предају, становници града расељени су у област Волерона. Цар се потом се вратио у Солун.

⁵⁰ Пириватрић, Самуилова држава, 116-117.

Град Перник успео је да издржи опсаду па се Василије после великих губитака преко Филипопоља вратио у Цариград. Чини се да је Василијев поход на Видин био мотивисан да утиче на прилике у угарским земљама. Наиме, изгледа да су тамошњи владари на одређени начин били умешани у прилике на Балкану што показује следећа околност. Самуилов син, Гаврило Радомир био је ожењен ћерком кнеза Гезе, коју је још за очевог живота отерао и оженио се гркињом Ирином из Ларисе. Да се радило о ћерци кнеза Гезе сасвим је извесно. У том случају и сам брак можемо датирати на крај 10. века или почетак наредног столећа када је принцеза била у доби око пунолетства.⁵³ Упркос обимној литератури није могуће дати прецизан одговор шта је навело Гаврила Радомира да отера своју трудну супругу. Највероватнији разлог било је то што се Мађарска налазила у све бољим односима са Византијом. Овај брак је био склопљен због спољнополитичких разлога те је једини прави одговор да се из истих разлога и распао. У то време Стефановој власти претила су тројица кнежева Ђула, Копань и Ајтоњ. Прва двојица били су Стефанови рођаци који су претендовали на престо кнеза Гезе а Самуило их је подржавао.

⁵¹ Пириватрић, Самуилова држава, 116.

⁵² Острогорски, Историја Византије, 294.

⁵³ Стојковски, Самуило и Угарска, 66.

То је довело до раскола између дојучерашњих савезника. А једна од првих жртви тог раскола био је брак између Гаврила Радомира и Мађарске принцезе. Стефан је успео да најпре порази Ђулу а затим је савладао и свог највећег противника Ајтоња док се Копанђ покорио признавши његову власт.⁵⁴

За године рата између 1004 и 1014 године Скилица пише да Василије „није пропуштао прилику да сваке године уђе Бугарску пустошећи и уништавајући све пред собом“. Али о појединостима овог исцрпљујућег ратовања Скилица ништа непише. Ни други извори недоносе никакве појединости по овом питању.⁵⁵

У ово време пада и Самуилов поход на Дукљу и Далмацију. Падом Драча у Византијске руке 1004/1005. године, царство је дошло у непосредан контакт са дукљанским владаром а имајући у виду његову провизантијску политику посредством његових територија и са својим поседима у Далмацији. Овај фактор пресудно је утицао на Самуила да једним већим војним походом покуша да разбије овај анти-бугарски блок. Хрватски краљ Крешимир 3 (1009-1030) напушта политику свог предходника Светислава Суриње и почиње са нападима на византијске територије у Далмацији.

Увод за промену хрватске политике могао је да пружи управо Самуило својим војним походом 1009/1010.⁵⁶ Самуило је најпре напао Дукљу. Млади кнез Владимир брзо је устукнуо пред Самуиловом силом и повукао се на брдо Облик где је опкољен.⁵⁷ Владимир се убрзо и предао па је као заробљеник доспео у Преспу. За то време Самуило је опседао Улцињ али град никако није могао заузети. Гневан због неуспеха Самуило је напао и спалио Котор и Дубровник.

⁵⁴ Стојковски, Самуило и Угарска, 68.

⁵⁵ Пириватрић, Самуилова држава, 120.

⁵⁶ Живковић, Самуилов поход на Далмацију, 24.

⁵⁷ Банашевић, Летопис попа Дукљанина, 138.

Свој поход Самуило је наставио несмањеном жестином те је успео да дође све до Задра на северу. Затим се преко Босне и Рашке вратио у свој крај.⁵⁸ Владимир је неко време био у тамници, али Самуилова ћерка Косара се наводно заљубила у њега и тражила од оца да се уда за Владимира. Самуило је дозволио овај брак а Владимира је поставио да влада Дукљом и Драчком облашћу док је његовог стрица Драгутина поставио да влада у Травунији. Владимир је остао на власти у Дукљи до своје смрти у мају 1016 када је убијен по наређењу Јована Владислава.⁵⁹

⁵⁸ Живковић, Самуилов поход на Далмацију, 12.

⁵⁹ Банашевић, Летопис попа Дукљанина, 140.

Последње године

Ток рата након битке код Сперхеја 996.године био је константно успешан по Византинце али без одлучујућег преокрета. Рат се сводио на опсаде и заузимање тврђава као и рушење и напуштање оних за које се чинило да се немогу задржати. Битке које су се повремено догађале и случајем, биле су чак и нешто учесталије него што би се могло очекивати с обзиром на тада уобичајени начин и ритам ратовања.⁶⁰

Ово је нарочито исцрпљивало Бугаре, Јован Скилица каже да је Самуило упорним походима Василијевим био „са свих страна притиснут и почињао да попушта у снази“.⁶¹ Овакво ратовање је са друге стране имало за последицу да је војска релативно мало страдала јер се Самуило чувао отворених битака. Ромејске области су с друге стране трпеле пљачке бугарских чета које су доносиле велику штету областима кроз које су пролазиле.

Због сталних Василијевих похода Самуило је био приморан на одбрамбени рат. Он је одлучио да затвори један од пролаза у бугарске земље знајући да је Василије у походе готово по правилу полази из Филипопоља одакле је пут даље ишао кроз теснац Кладион. Изградњом овог утврђења Самуило је заградио пролаз у своје земље чекајући наредни Ромејски напад. За то време послао је Несторицу у налет на Солун. Несторица је међутим наишао на солунског дуку Теофилакта Вотанијат и његовог сина Михаила и у битци која се заметнула Бугари су били потпуно разбијени. Та војска се потом придружила Василију који је кренуо на Самуилово утврђење у Клидиону.

⁶⁰ Пириватрић, Самуилова држава, 120.

⁶¹ Византијски извори 3,105.

Византинци су безуспешно нападали зидове тврђаве све док Нићифор Ксифија један од царских војсковођа није повео део војске преко стрмих и уских стаза и обишао планину Беласицу наваливши на Бугаре са леђа. Међу затеченим Бугарима завладала је паника те су почели да се повлаче у хаосу што је омогућило Василију да пробије зидове тврђаве и да се у потеру за непријатељем. Многи су погинули док их је доста и заробљено, извори помињу око 15.000 људи, мада постоји сумња у ту бројку код неких аутора. Сам Самуило се једва извукао захваљујући помоћи свога сина Гаврила Радомира који га је одвео у Прилеп. Скилица је забележио и датум Бугарске катастрофе на Беласици 29. јул. 1014. године. Скилица даље пише да је Василије наредио ослепљење свих заробљених Бугара, негде око 15.000 људи, док је сваком стотом оставио по једно око како би своје осакаћене другове одвели Самуилу. За то време Самуило је из Прилепа стигао у Преспу. Видећи их како долазе у таквом броју и поретку, и не подносећи ту несрећу храбро и уздржљиво, спопаде га вртоглавица и несвест и паде на земљу.⁶² И тако је 6. октобра 1014 Самуило како каже Скилица "добрио срчани удар и након два дана умро".⁶³ Наредног дана власт над Бугарима преузео је његов син Гаврило Радомир. Јован Ставрикије у чудима св. Димитрија Солунског Гаврила Радомира описује као "по истини рекавши крволочне ћуди, покварена карактера, бездушан до крајности..."⁶⁴

Василије је за то време гонећи Бугаре стигао у околину Струмице, где је освојио тврђаву Мацукион. Теофилакт Вотанијат требало је да пређе брегове око Струмице, спали тврђаве на њима и очисти пролаз преко обронака Беласице који је водио ка Солуну. Гаврило Радомир је мудро пропустио Византинце дозволивши им да зађу у планину а онда их је на повратку напао из заседе.

⁶² Византијски извори 3, 107.

⁶³ Исто, 107.

⁶⁴ Исто, 47.

Потпуно изненађени Византинци дали су се у паничан бег, међутим нису имали куда да побегну, Вотанијатова војска била је у потпуности сатрta. Сам Теофилакт остао је да лежи на попришту битке убијен од стране Гаврила Радомира. Овај велики пораз Ромеја, променио је планове цара Василија II и донео Бугарима преко потребни одмор. Цар је одустао од пута у Солун и окренуо ка Филипопољу. Без борбе је заузео тврђаву Мелник, пошто је преко неког ушкоплџеника Сергија убедио Бугаре да се предају. Василије је потом отпутовао у Мосиопољ где је 24. октобра сазнао за Самуилову смрт. Охрабрен овим вестима Василије подиже војску и долази у Солун а потом наставља ка Пелагонији. Спалио је дворце Гаврила Радомира у Битољу и послао војску да заузме Прилеп и Штип а сам се, прешавши Црну реку упутио ка Водену.⁶⁵

Воден је у међувремену, после 1001. године поново пао у Самуилове руке. Међутим, увидевши да није погодно време за спровођење опсаде, цар се почетком 1015. године вратио у Солун. У овом тренутку чинило се да је крај рата близу.

Почетком пролећа 1015. године Василије поново креће на Воден, који се на Велику Суботу, 9. априла, предао без већег отпора. Пре повратка у Солун, цар је подигао две тврђаве у околини Водена. У лето исте године приспео је у царски логор један једноруки Ромеј доносећи писма од Гаврила Радомира у којима је Самуилов син обећао покорност и потчињеност. Посумњавши у његове намере Василије је послао Нићифора Ксифију и Константина Диогена, новог дуку Солуна, у област Моглена. Похаравши читаву околину, кренули су да опседају град у који су се с војском склонили бројни бугарски великаши.⁶⁶ Василије је ускоро и лично стигао под град који се убрзо предао. Заробљени су многи великаши, међу њима и Илица, заповедник града, кавхан Доментијан, близак пријатељ цара Гаврила Радомира и велики број војника.

⁶⁵ Византијски извори 3, 112.

⁶⁶ Пиривариф, Самуилова држава, 123.

Оне који су могли да се боре Василије је послао на Арабљанску границу,“прост народ“ је растеран а тврђава је спаљена.Након освајања Моглена пала је и оближња тврђава Енотија.

За то време дошло је до сукоба међу самим Бугарима.У септембру 1015.године Аронов син Јован Владислав је током лова недалеко од места Петриска убио Гаврила Радомира.Извори не наговештавају мотив овог убиста,највероватније прећутно се сагласивши да је у питању била једноставно глад за влашћу.Нетреба искључити могућност да је Јован Владислав убио Гаврила Радомира због његовог покушаја да се нагоди са Василијем искористивши то као разлог преврата.Јован Ставрикије у чудима св. Димитрија Солунског наводи у складу са својом сликом Гаврила Радомира како је овај наводно уживао у малтретирању људи и да га је због тога св.Димитрије убио.⁶⁷Јован Владислав ја као и Гаврило Радомир у једном моменту повео разговоре о предаји.Наиме пет дана по паду Моглену појавио се слуга Јована Владислава који је носио писмо цару Василију.Владислав у овом писму обавештава Василија да је убио Гаврила Радомира и обећава покорност.Василије је своје услове послао у златопечатном слову, а после неколико дана стигао је бугарски одговор у ком су Јован Владислав и његови великаши поново цару обећали покорност.Међутим из непознатих разлога преговори су пропали.Наводно је кавхан Теодор,брат кавхана Доментијана који је био заробљен у Моглену обећао Василију да ће убити Јована Владислава и да је са том намером кренуо ка Бугарској у пратњи једног поткупљеног Владислављевог слуге али да је овај убио Теодора код места Ступион.Дали су преговори пропали када је Владислав сазнао за овај покушај или је Василије још пре сазнао како Скилица пише да је Владислав писма у којима је бећавао верност писао „лажно и подмукло“ и да спрема „супротно од свега што је обећао“ није познато.⁶⁸

⁶⁷ Византијски извори 3,48.

⁶⁸ Исто,116.

Било како било Василије је поново кренуо на Бугарску, пута палећи и пљачкајући околину Острова, Соска и Пелагонијску равницу. У гневу Василије издаје наредбу да се сви заробљеници ослепе. Оде затим до града Охрида ,где се налазе дворци царева Бугарске.Пошто заузе град и све лепо уреди,хтео је да крене даље и да се прихвати пута за Драч. Тамошњи догађаји захтевали су, наиме, његово присуство. Јер док је Трималијом и оближњим областима Србије, владао Владимир по кћери Самуилов зет,човек правичан и мирољубив и пун врлине,прилике су у Драчу биле мирне.⁶⁹ Али када је Јован Владислав убио Гаврила Радомира и погубио Владимира,тамошње прилике се пореметише будући да је Јован покушавао да заузме Драч.

Василијеви планови да крене за Драч морали су бити одложени и цар се вратио у Пелагонију. Наиме, Бугари су под командом Ивца увукли Византијску војску предвођену стратегом Георгијем Гоницијатом и протоспатром Орестом која је пустошила околину у заседу и тешко их поразили. Цар је одложио пут за Драч како би решио ове компликације и протерао Ивца из Пелагоније што је убрзо и урадио а затим се преко Солуна повукао у Мосиопољ одакле је послао Давида Аријанита према струмичкој области.⁷⁰ Давид је заузео тврђаву Термицу која се налазила на обронцима Беласице надомак Струмице. Нићифор Ксифија је командовао другом војском која је кренула на тврђаве у области Сердике, заузевши тврђаву Војон. Крајем те исте године Василије се враћа у Цариград а потом у јануару 1016.године шаље царску флоту против Хазара док је са друге стране он лично ратовао на Истоку, све до лета исте године. Након што се вратио са Истока, Василије је почетком јесени пошао на утврђења у области Тријадице. Војска је опседала град Перник али се поново показало да је град неосвојив. Опсада се отегла све до зиме па је цар наредио повлачење у Мосиопољ како би одморио војску.

⁶⁹ Византијски извори 3,116-117.

⁷⁰ Пириватрић, Самуилова држава, 125.

У пролеће 1017.године цар поново напада Бугарску заузимајући Лонгон ,тврђаву у близини Касторије. Давид Аријанит и Константин Диоген послати су да робе по Пелагонији док је Василије ударио на Касторију коју није успео заузети. Ту под зидинама града примио је узнемирујућу поруку да се спрема Бугарски контранапад великих размера. Командант Перника,Кракра,уговорио је са Печенезима да они крену из једног, а Јован Владислав истовремено из другог правца, и заједно упадну у Ромејске земље.⁷¹

Цар одмах наређује повлачење, успут заузима и спаљује Вишеград и обнавља Верију. Док је пљачкао по околини Острова и Молиска стигле су му охрабрујуће вести да су Печенези отказали савез. Василије окреће војску натраг и заузима град Сетен где су били Самуилови дворци. Град је опљачкан и спаљен. У том тренутку до њега стиже вест да се Јован Владислав налази у близини те шаље једну тагму Схола запада и одред војске под командом солунског дуче Диогена.Јован је спремио заседу својим прогонитељима али када Василије дознаде за то он се уплаши да војска не пострада у заседи те стаде на чело војске и лично поведе напад на Бугаре. Када Јованови шпијуни сазнаше да Василије води Ромејски напад пођоше у логор и направише пометњу. Међу Бугарима је завладало право расуло те Ромеји остварише велику победу.Мноштво Бугара је погинуло и заробљено као и Владислављев пртљаг. Василије се потом преко Водена враћа у Цариград.⁷²

Јован Владислав са друге стране покушава да искористи настало затишје у рату са Василијем и заузме Драч. Међутим током борби за град Јован Владислав погибе у општем метежу битке. Његова владавина је трајала свега две године и пет месеци.

⁷¹ Пириватрић,Самуилова држава,127.

⁷² Исто,128.

Чим је ова вест стигла до РOMEјског цара он одмах подиже војску на Бугарску у намери да искористи новонасталу ситуацију. Када је Василије стигао у Једрене пред њега изађоше Кракрин син и унук који му пренеше вест да је Перник заједно са још 35 тврђава спреман на предају. Василије их је наградио титулома патрикија. Тројица најстаријих синова Јована Владислава Прусијан, Алусијан и Арон се повлаче у непроходну планину Тмор одлучни да наставе отпор.⁷³

У Серу Василију је пришао Кракра заједно са заповедницима оних 35 тврђава које су се предале. Драгомуж који је командовао бугарским утврђењима у области Стримице такође приђе цару предајући му све утврде под својом командом. Са собом је довео и некадашњег солунског дуку Јована из Халдеје који је допао Бугарског заробљеништва пре 22. године.

Недалеко од Струмице пред Василија изађе и бугарски архиепископ Јован са писмом царице Марије, с упруге погинулог Јована Владислава, која обећава да ће напустити бугарску ако се испуне одређени услови. Богдан, један од најутицајнијих бугарских великаша, који је обављао функцију „топарха унутрашњих тврђава“ а за кога Скилица каже да је већ одавно био наклоњен РOMEјима и да је из тог разлога убио свог таста, неког Матејицу, стаде уз Грке. А цар га почаствова звањем патрикија. Василије ја наставио ка Скопљу где му се предао Млади Николица⁷⁴ који је командовао најбољим бугарским одредом а цар га награди титулом протоспатра и стратега.

Давид Аријанит је постављен за стратега Скопља. Цар се потом преко Штипа и Просека упитио ка Охриду. На вратима Охрида, 1018. године породица покојног бугарског цара понудила је предају.⁷⁵ Василије је у ризницама Охрида пронашао круне „бугарских царева“ као и велике количине кованог новца којим је платио војску.

⁷³ Пириватрић, Самуилова држава, 128.

⁷⁴ Он је највероватније био син више пута споменутог Николице познатог по честим бекствима из једног у други табор.

⁷⁵ Оболенски, Комонвелт, 162.

Патрикије Евстатије Дафомил је постављен за команданта Охрида у ком је остављен снажан гарнизон.

Цар је потом примио Марију, с упругу Јована Владислава. Она је са собом водила и своја три сина и шест кћери као и једног Самуиловог ванбрачног сина, а затим и две кћери и пет синова Гаврила Радомира. Његов најстарији син доведен је слеп.⁷⁶ Њега је Јован Владислав ослепео у намери да га онеспособи и спречи евентуалну конкуренцију и то у исто време када му је убио оца и мајку. Несторица, Лазарица и Млади Добромир, сва тројица значајни великаши, убрзо су се предали Василију сваки са својим одредом. Тројица Владислављевих синова који су се повукли на планину Тмор притиснути Ромејском војском и оскудицом шаљу писмо цару Василију тражећи јемство да неће бити погубљени уколико се предају.⁷⁷ Цар се из Охрида где су се издешавали горе наведени догађаји преко Преспе упутио у Девол где је примио Јовановог наследника Прусијана и његову браћу. За то време, бугарски војсковођа Ивац се повукао на непроходни Брокут, на своје поседе припремајући се да настави отпор. Два месеца је Василије седео у Деволу покушавајући да убеди Ивца да се преда. Коначно 15. августа 1018. године на дан Успења Богородице, Евстатије Дафномил успео је да савлада и ослепи Ивца. Ослепљени Ивац изведен је пред цара а потом бачен у тамницу.⁷⁸

Тада је коначно заробљен и превртљиви Николица, цар није хтео да види већ га је одмах послао у Солун наредивши да тамо буде стављен под стражу.⁷⁹ Ромејски самодржац се потом окренуо сређивању прилика у освојеним областима док су се преостали бугарски великаши и даље предавали.

⁷⁶ Пириватрић, Самуилова држава, 129.

⁷⁷ Исто, 129.

⁷⁸ Исто, 130.

⁷⁹ Византијски извори 3, 133.

Нићифор Ксифија је по царевом наређењу порушио све тврђаве у области Сервије и Соска док је Василије лично дошао на обод Тесалијске равнице,у тврђаву Стаг,где му се предао командант Берата,Елемаг.

Одатле цар се упутио у Атину где је у Богородичиној цркви, некадашњем Партенону, одржано благодарење у част велике победе. Храм је био дарован многобројним скупоценим даровима. Из Атине, Василије се преко Солуна упутио у Цариград. С пролећа 1019.године, ушао је у престоницу тријумфално као и његов некадашњи заштитник Јован Цимискије. Организован је велику тријумф, Василије је окруњен златном круном прошао кроз велика врата Златне капије док је испред њега ишла Марија,супруга Јована Владислава,Самуилове ћерке,бугарски епископ и многобројни великаши. Са својим трофејима цар је ушао у цркву Свете Софије где је одржано благодарење након ког се Василије повукао у царску палату.⁸⁰

Јован Скилица потом наводи да су цару пришла суседна племена Хрвата, којима су владала два брата а затим говори и о начину на који је Константин Диоген заузео Сирмиум⁸¹

⁸⁰ Византијски извори 3,135-136.

⁸¹ Исто,136-140.

Административна подела освојених територија

У старијој историографији владало је мишљење да услед оскудних информација неће бити могуће дати прецизан одговор како је територија Самуилове државе подељена након 1018.године. Овај став формирао се након више деценијских покушаја, не увек неуспешних да се пружи одговор на ово питање. Данас услед бољег познавања византијског 11.века као и бољег познавања карактеристика тадашњег управног уређења које је из тога произашло можемо стећи бољу слику о административној подели која је уследила. За разлику од рановизантијске епохе, као и од времена процвата тематског уређења (7-10 век), у 11 веку је шароликост административних јединица узела маха и постала више правило него изузетак.⁸²

Може се говорити о три различита типа тема, ту су најпре старе велике теме основане пре доласка цара Василија на власт, потом велике теме основане за време његове владавине и коначно ту су мале теме које су се понекад састојале од по једне тврђаве и њене околине. Из овог разлога тешко је установити неко стриктно начело административне поделе која је уследила. Са сигурношћу се може рећи да је именовањем Давида Аријанита за катепана Бугарске, са седиштем у Скопљу, с пролећа 1019.године започело административно уређење освојених бласти. Са сигурношћу се може рећи да је именовањем Давида Аријанита за катепана Бугарске, са седиштем у Скопљу, с пролећа 1019.године започело административно уређење освојених бласти. Катепанат Бугарска обухватао је централне делове Самуилове државе са њеним престоницама.⁸³

⁸² Максимовић, Организација власти, 32.

⁸³ Група аутора, ИСН 1, 172.

Катепанат Бугарска простирао се дакле на простору данашње северне Македоније, дела Грчке Македоније и дела Бугарске као и већег дела Србије до Саве и Дунава. Теме попут Солуна и Никопоља чији опстанак није угрожен дејством Бугара поново су досегле некадашњи обим. Катепанат Бугарска нешто касније је добио ранг дуката.⁸⁴ Старе теме попут Драча које су пале пред Самуиловим војскама су поново основане, мада је њихова организација сада била сложенија.⁸⁵ Тема Паристрион са седиштем у Силистрији обухватила је простор између планине Балкана и доњег тока Дунава.

У доба Јована Цимискија посведочена су два имена управних области у данашњој Србији-Рас и Морава, тако се и након пада Самуилове државе јављају два имена Србија и Сирмијум. Уз ова два имена везана су многа тумачења. Ако се у обзир узме географска блискост Сирмијума и Србије може се извући закључак да се тема Србија налазила у београдско-браничевској регији или у рашкој области а да је Сирмијум био њено средиште или пак погранична тврђава.⁸⁶ Али истовремено треба имати на уму да се оба имена јављају увек у различитим врстама извора, Сирмијум се јавља у историографском тексту а Србија на печатима што указује да имена не могу бити сматрана синонимима. А имајући у виду да Скилица употребљава званична тематска имена за Бугарску и Солун нема разлога сматрати да би у другом контексту користио термин Сирмијум који иначе раздваја од Бугарске. А имајући у виду да се име Србија јавља на печатима јасно је да се ради о теми.⁸⁷ Локација теме Сирмијума је извесна али њен простор ипак није тако јасан. Са темом Србијом ситуација је још замагљенија. Локација теме Сирмијума је извесна али њен простор ипак није тако јасан. Са темом Србијом ситуација је још замагљенија.

⁸⁴ Острогорски, Историја Византије, 297.

⁸⁵ Максимовић, Организација власти, 36.

⁸⁶ Исто, 40.

⁸⁷ Исто, 40.

Традиционални простор где се јавља српско име и који се у односу према Захумљу налази унутар балканског полуострва чини се највероватнијим. Поред свега наведеног јасно је да на питање који је простор обухватала тема Србија није могуће дати ни приближно тачан одговор. Јадранска обала са Задром на северу и Дубровником на југу сачињавала је, као и раније, тему Далмацију. Напротив, Дукља, Захимље, Рашка и Босна нису организоване као теме, већ су, као и Хрватска, остале под влашћу домаћих кнезова и према томе нису представљале провинције већ вазалне државе Византиског царства.⁸⁸

Цар Василије је такође извршио и реформе у погледу црквене организације. Дотадашња Охридска патријаршија скинута је на ранг архиепископије. Архиепископија је била аутокефална у односу на Цариградску патријаршију и подчињена директно цару са свим привилегијама и правима које би једна независна црква у средњем веку могла имати.⁸⁹ Охридски архиепископ је имао виши чин у односу на остале византијске архиепископе мада је цар био тај који је имао право да поставља архиепископа. Првом повељом издатом Охридској архиепископији цар Василије је одредио које епископије ће потпасти под јурисдикцију архиепископске столице у Охриду а у потоњим повељама тај списак је продужен. Територија од Дунава на северу и Тесалије на југу, планине Риле на истоку и Јадранског мора на западу чинила је простор под јурисдикцијом Охридског архиепископа. Уз мале промене радило се о готово идентичној територији коју је бугарска црква обухватала у време цара Симеона.⁹⁰

Василије није дирао у економску и друштвену организацију освојених земаља, његова политика била је усмерена на одржавање старих обичаја и односа. Па су тако обавезе сеоског становништва биле натуралне.⁹¹

⁸⁸ Острогорски, Историја Византије, 297-298.

⁸⁹ Исто, 296.

⁹⁰ Група аутора, ИСН 1, 170.

⁹¹ Пириватрић, Самуилова држава, 175.

О карактеру Самуилове државе

Самуило је створио огромну државу чији је центар најпре био у Преспи а потом у Охриду. Током времена Самуило је под своју власт ставио практично читаву Македонију, сем Солуна и околине, старе бугарске земље између Дунава и Балканских планина, Тесалију, Епир ,део Албаније, Драч и коначно на крају српске земље. У његовом царству је основана и бугарска патријаршија коју је укинуо цар Јован Цимискије. Њено средиште је једно време пребацивано из места у место да би коначно Охрид постао средиште патријаршије. Ту је створено црквено средиште које је за неколико векова надживело Самуила и његову државу и одиграла значајну улогу у историји јужно Словенских народа. Идеолошки Самуилово царство је било везано за старо бугарско царство, те су га и сами његови творци и Византинци називали бугарским. Јер су традиције царства и патријаршије, сем у Византији, постојале само још у Бугарској. Самуило је прихватио те традиције и преузео наслеђе Симеоновог и Петровог царства, које је пало под ударцима Византије.⁹²

Међутим Самуилово царство се знатно разликовало од Симеоновог и Петровог, и по саставу и по карактеру и по много чему то је била друга држава. То се најбоље види из чињенице да се средиште државе померило у југо-западну Македонију. Да је хтео да створи ново Бугарско царство извесно је да би се Самуило окренуо старим бугарским земљама, првенствено радећи на њиховом ослобођењу. Међутим ситуација је била потпуно другачија. Самуило је показивао изненађујуће мало интересовања за старе бугарске земље, у току читавог устанка земље источно од Сердике играју занемарљиву улогу те их извори уопште и неспомињу. Правац ширења Самуилове државе био је југ а не као што би се могло очекивати исток ка старим бугарским земљама.⁹³

⁹² Острогорски, Историја Византије, 287.

⁹³ Исто, 287-288.

Што се тиче Самуилове царске титуле ситуација је следећа: Лав Ђакон описујући битку код Трајанових врата небележи титулу па чак ни Самуилово име. Скилица каже на је напоследку Самуило „завладао Бугарском“ сам али не наводи никакву титулу.⁹⁴ Скилица остаје доследан том маниру и ни у једном помену било Самуила, било његовог сина Гаврила Радомира било Ароновог сина Јована Владислава не говори о њиховим титулама. Сасвим је извесно да пишчев манир има за циљ да нагласи њихову не легитимност. Византијски извори о покрету комитопула говоре као о одметништву-αποστασία. Византијски писци овај термин сматрају универзалним и користе га за опис већег броја догађаја, али заправо свим тим догађајима заједничко је једно, ради се о одметању од централне власти.⁹⁵ Јован Скилица може назвати Симеоновог сина Петра царем јер му је Цариградска влада признала ту титулу. Међутим пошто је Јован Цимискије покорио Бугарску, заузео њихову престоницу, заробио цара и царске инсигније становници Бугарске су по Византијском схватању били поданици Грчког цара као и њихов владар цар Борис II. Када је дошло до устанка за Ромеје је то било „одметништво“ , те људи који су водили устанак нису могли бити сматрани низашта друго већ за „одметнике“. Јован Скилица је обојио своје дело идеологијом чиме је замаглио праву истину Самуилове титуле. Али у свом делу Скилица помиње дворце „царева Бугарске“ што остаје загонетка, једно он могућих објашњења јесте да је Скилица користио неки извор који је мање био оптерећен идеологијом. За поједине изворе Самуило је само архонт.⁹⁶ Док други извори Самуила ословљавају титулом комитопула. О години Самуиловог крунисања веома је незахвално говорити имајући у виду да није сигурно и да је се уопште прогласио за цара с обзиром да готово сви извори Самуилу ускраћују ту титулу ословљавајући га са комитопул, архонт итд.

⁹⁴ Византијски извори, 77-79.

⁹⁵ Пириватрић, Самуилова држава, 134.

⁹⁶ Исто, 136.

У Византијским изворима поглавар бугарске цркве увек има чин архиепископа. За Скилицу он је такође „архиепископ“. У овакво достојанство бугарских архијереја не би се морало сумњати да није добро потврђене чињенице да су Самуило и његови наследници имали царску круну. Што поново отвара питање Самуиловог крунисања.⁹⁷ Као што је већ познато, царско крунисање може обавити само патријарх те стога следи да је поглавар бугарске цркве бар у моменту крунисања носио чин патријарха. Уколико је царска титула била домаћа, бугарска, онда је бугарска црква морала бити патријаршија. Може бити да је бугарски архиепископ поново уздигнут на ранг патријарха пошто су се створиле прилике за ново крунисање цара. Исто тако може се догодити да су, као и у случају институције царства, ствари на оном делу бугарске територије коју Цимискије није освојио кренуле својим током.

У овом случају, који је и највероватнији, као и по питању царске титуле, одлуке и гледишта Цариграда нису била толико битна јер они заправо нису контролисали локална збивања која би, следећи преседане, поново прихватала и успостављала старе институције. У периоду између 971 и 1018. године са стране Цариградског патријарха нема никаквих примедби на не канонско деловање бугарских архијереја, мада истини за вољу и нема никаквих података о бугарској цркви у том периоду.⁹⁸ Каснији извори, поглавара бугарске цркве, такође су називали архиепископом. Поједини извори користе и термин "архијереј" вешто избегавајући да открију чин верског поглавара Бугарске. Закључак да је поглавар бугарске цркве имао ранг патријарха поткрепљен је једним мало познатим извором. Превод Житија св. Антонија од Јована Презвитера, у српском препису из 14. века садржи и неку врсту поговора преводиоца, из којег се види да је сачињен по налогу "Јована господина нашег архиепископа, који је био патријарх бугарске земље".⁹⁹

⁹⁷ Пириватрић, Самуилова држава, 157.

⁹⁸ Исто, 157.

⁹⁹ Исто, 158.

Без сумње реч је о истој личности коју је као црквеног поглавара покорене државе, Василије II 1019.године произвео у поглавара аутокефалне охридске архиепископије. Овај податак врло прецизно сажима његову каријеру истовремено указујући на промену црквених прилика у Бугарској до којих је дошло после њене пропасти.

Проблема карактера тичу се им малобројни подаци о друштвеној структури Самуилове државе. Јован Скилица је једини извор који даје било какве податке о томе, а квалитет и квантитет тих података сасвим је у складу са његовим примарним преокупацијама као писца. Он није био толико заинтересован за прилике у самој Бугарској, а неодређеност појединих вести показује да му оне нису ни биле познате у појединостима. Говорећи о времену грађанског рата у Византији, који је трајао од почетка 987. па до априла 989.године, Скилица каже да је када се изборио са узурпаторима Василије кренуо на Самуила и на „остале топархе“.¹⁰⁰ Под том титулом подразумева управнике већих области које се налазе на територији Самуилове државе. Отприлике око 1000.године, када операције византијске војске бивају бројније и успешније Скиличини подаци бивају детаљнији. Он доноси читав низ имена Бугарских команданата. Па тако нпр. наводи Добромира (заповедника Верије), архонтом назива заповедника Берата, Елемага, Кракру заповедника Перника назива чуваром. Све ове титуле употребљене су у значењу команданата тврђава. А како обим и број провинција, међутим, нису познати не могу се изводити ни чвршћи закључци о структури власти у Самуиловом царству.¹⁰¹ Мада се поставља питање дали је могуће да су команданти тврђава које помиње Скилица имали управне компетенције и над околним областима. Тако нешто је сигурно у случајевима Кракре (Перник), Елемага (Берат) и Драгомужа (Струмица). На крају остаје правило да је термин архонт универзалан и вишезначан у византијским изворима те се мора тумачити с обзиром на контекст.

¹⁰⁰ Византијски извори 3,86.

¹⁰¹ Пириватрић, Самуилова држава, 172.

Повремено Скилица прецизно наводи титуле појединих бугарских заповедника нпр. кавхан Теодор и Доментијан итд. Значајно је напоменути да су титуле кавхана и ичиргу боила по свом пореклу протобугарске и да то што се срећу у Самуиловом царству јасно говори да се његова држава по унутрашњој структури конституисала ослањајући се на бугарске традиције. Стога ваља истаћи да је међу бугарима постојало посебно схватање државног простора донето из прадомовине. Оно почива на подели земље на „унутрашње“ и „спољашње“.¹⁰² У време док је престоница Бугарске државе било на северу у областима око Плиске и Преслава, на ту територију се гледало као на средиште државе па је самим тим била под управом ичиргу боила, пошто је та титула била једно од најзначајнијих у Првом бугарском царству. У Самуиловој држави ситуација је идентична с том разликом да је центар царства пребачен на простор југозападне Македоније у Преспу и Охрид. Јован Скилица када говори о нпр. предаји већег броја великаша све их назива збирним именом „велможе“. То показује да појмови властела и владика имају значење „органа државне власти“ а не у смислу земљопоседника. Ово разграничавање се односи на рану фазу успостављања феудалних односа и показује да се под појмом властелин није искључиво подразумевао и земљопоседника, што наравно не значи да није било припадника властеле која је имала и постепено увећавала поседе.¹⁰³ Подаци који постоје сведоче о постојању земљопоседничке властеле али су они недовољни како би се извели закључци о величини тих поседа као и о заступљености великог поседа у власничкој структури бугарске државе. С друге стране, траје процес стварања зависних сељака који тече упоредо са стварањем великих поседа.

¹⁰² Пириватрић, Самуилова држава, 172.

¹⁰³ Исто, 173.

Паралелно са великом заступљеношћу слободног сељаштва ширење феудалних односа у југозападним областима одвијало се са одређеним заостатком. Замах ће добити тек након пада под византијску власт. Слободно сељаштво било је преовлађујуће међу онима који су обрађивали земљу с тим што је овај слој био знатно бројнији у македонским областима него на североистоку.¹⁰⁴

Проблем етничке структуре Самуилове државе често се поставља у облику једноставног питања који је народ живео на простору те државе. Сви извори дају један истоветан одговор, Самуилово царство настањују Бугари. Неки писци склони архаизмима називају их Мизима. Јован Скилица и поп Дукљанин нпр. их називају Бугарима док их рецимо Јован Геометар назива Мизима.¹⁰⁵ То међутим треба нешто детаљније објаснити. Своје име они су добили по држави у којој живе а која је понела име по турском племену које ју је 681. године основало између Дунава и планине Балкана где је живело неколико словенских пламена.

Тако долазимо до једне парадоксалне ситуације. Држава названа по Бугарима постаје „оквир“ који ће се упоредо са територијалним ширењем прелити и на становништво покорених области. А управо то је био случај са словенским становништвом Македоније и јужне Албаније које су током 10. и 11. века постепено улазиле у састав те државе. У позадини ових Бугарских ширења одвијао се процес „стапања“ протобугарског и словенског елемента који је био јачи у држави. Етногенеза протобугара, била је интензивнија на простору између Дунава и планине Балкана за разлику од простора југозападно у Македонији где је била далеко слабија. Те је у поређењу са Симеоновим и Петровим царством Самуилова држава имала претежно „словенски“ карактер.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Пириватрић, Самуилова држава, 174.

¹⁰⁵ Исто, 180.

¹⁰⁶ Исто, 182.

То се најбоље види из имена која су већином словенска Радомир, Гаврило, Мирослава, Владислав итд. Такође постоје и имена која пореклом нису словенска али су „пословљена“ Николица, Илица, Матејица а приметан је и супстрат бугарских имена Кракра, Елемаг итд. Ту треба поменути и то да браћа кавхан Теодор и Доментија не носе словенска имена. Али ипак треба нагласити Бугарски карактер Самуиловог царства, то је видљиво по титулама кавхана и ичиру боила које чак и на нижим инстанцама власти показују бугарску традицију. И коначно, битолски натпис показује да је Јован Владислав себе сматрао за Бугарина а своје поданике за Бугаре.¹⁰⁷ Требало би међутим обратити пажњу на следеће: о етничким проблемима се скоро увек гледа кроз призму стандарда које је успоставила епоха националног препорода, стварања модерних нација и националних држава што је потпуно анахроно периоду о којем је овде реч.

¹⁰⁷ Пириватрић, Самуилова држава, 183.

Закључак

Победом над Самуиловом државом Византија је по први пут од словенске сеобе била апсолутни господар Балкана. Након деценија сукоба Византинци су коначно успели да се ослободе великог непријатеља и предахну од ратовања против Бугара које им је црпело огромне ресурсе. Значај ове победе био је немерљив имајући у виду жртве и разарања која су претрпели европски делови царства. Поредак који је 976. године нарушен "одметништвом" Бугара био је успостављен. „Многа су и велика добра" писао је цар у аренги сигилиона из 1019 "којима је човекољубиви Бог у разна времена небројено пута даровао наше Царство, али постоји једно које је изнад свих-присаједињење бугарске државе ромејској под исти јарам".¹⁰⁸ У једном псалтиру из времена Василија II налази се минијатура која приказује цара како из руку арханђела Михаила и Гаврила прима знаке царског достојанства док испод њега клече поробљени Бугари. Што је још један доказ колики је значај придаван поразу Бугара. Овим поразом бугари су по други пут изгубили своју државу.

Самуилова држава је надживела свога оснивача за само четири године. Неслога међу Бугарима само је олакшала посао освајачу. Цар Василије био је крајње суров током борби са Бугарима о чему најбоље сведочи и његов надимак "Бугароубица" а ипак када их је на крају савладао Василије је показао изненађујућу дозу милости. У борби са Самуилом и његовим наследницима Василије је стекао своју језиву репутацију по којој ће га историја запамтити.

¹⁰⁸ Пириватрић, Самуилова држава 130-131

Потомци Самуила и његовог брата Арона не само да су поштеђени већ ће играти и одређену улогу у периоду који је уследио па је тако ћерка Јована Владислава, Катарина, постала жена цара Исака I Комнина. У неколико тренутака, нарочито након битке код Трајанове капије 986. године, чинило се да ће Самуило успети да надвлада међутим Василијева упорност и снага на крају су коначно донели победу Византији. Самуилова држава је имала и огроман утицај на српске државе тога времена а брак Гаврила Радомира и сестре краља Стефана I довео је до приближавања Угарској те су на тај начин Самуилова држава одиграла улогу и у историји свих народа који су је окруживали.

Победа над Самуиловом државом коштала је Византинце скупо. За четрдесетдве године ратовања царство је претрпело велике губитке у сваком погледу а последице ће бити дугорочне. Свега педесетак година касније Селџуци ће код Манцикерта 1071. године нанети један од најтежих пораза Византији у њеној историји што ће довести до губитка примата у малој Азији.

Садржај

Списак скраћеница.....	3-4
Увод.....	6-7
Бугарске земље и Византија до 976.....	9-14
Устанак комитопула.....	16-23
Од битке код Трајанових врата до битке на Сперхеју.....	25-30
Од Сперхеја до Беласице.....	32-35
Последње године.....	37-45
Административна подела освојених области.....	47-49
Карактер Самуилове државе.....	51-57
Закључак.....	59-60